

ISMA
ANNO 1994

**ISMA University
of Applied Sciences**

**Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University**

HUMAN RIGHTS AND PUBLIC GOVERNANCE

Scientific monograph

2025

ДОДАТКОВІ ПОКАРАННЯ: ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ

Ющик О. І.

ВСТУП

В системі заходів кримінально-правового характеру покарання відіграють важливу роль у забезпеченні справедливості, захисті прав і свобод, виправленні засуджених та попередженні вчиненню нових кримінальних правопорушень. Покарання крім загальних рис, містять особливі (володіють, наділені), притаманні лише їм ознаки. До загальних слід віднести такі ознаки, як примусовість, призначення і застосування лише на підставі вироку суду, а також містять певні обмеження майнового або особистого характеру. Всі покарання, які передбачені кримінальним законодавством поділяють на основні, додаткові, а також такі, що можуть бути як основні, так і додаткові. КК України передбачав два види додаткових покарань – позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу та конфіскація майна. Але на підставі законодавчих змін, що відбулися в 2022 році з'явився ще один вид додаткового покарання – позбавлення державної нагороди України.

За вчинення кримінального правопорушення відповідно до кримінального законодавства можливе призначення одного основного покарання і декількох додаткових покарань. Додаткові покарання, як і основні, виконують важливу роль у досягненні мети кримінального покарання, передбаченої статтею 51 КК України. Хоча їх застосування носить допоміжний характер, але вони суттєво посилюють вплив кримінально-правової санкції на засудженого та суспільства загалом.

Додаткові покарання забезпечують ефективність застосування основного покарання, чим підсилюють каральний вплив та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень. Їх застосування спрямоване на виконання функції соціальної відплати, оскільки обмеження певних прав або матеріальних благ формує у засудженого усвідомлення наслідків своєї поведінки, стимулює до переосмислення вчиненого та мотивує до законслухняної поведінки.

1. Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу відповідно до кримінального законодавства є додатковим і спеціальним покаранням. Додатковість такого покарання полягає в тому, що воно призначається лише на додаток до основного покарання призначеного судом за вчинене кримінальне правопорушення на підставі умов передбачених в ст. 54 КК України. Особливим для цього виду покарання, є те що воно застосовується лише у разі вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Каральний аспект такого виду покарання полягає в позбавленні засудженого відповідного звання, що на майбутнє позбавляє його можливість займати відповідну посаду чи займатися певною діяльністю. Отже особа втрачаючи військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас позбавляється можливостей у професійному розвитку та суспільному житті.

Аналіз судової практики за останні п'ять років демонструє тенденцію збільшення кількості осіб, які були засуджені до позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного рангу. Відповідно, у 2020 році було застосовано 19 позбавлень відповідних звань, у 2021 році – 49, у 2022 році – 43, у 2023 році – 51, а в 2024 році – 88. Як бачимо за останній рік кількість засуджених і призначення додаткового покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного рангу збільшилась удвічі. Найбільша кількість застосованого покарання за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України – 52 (із них 23 за вчинення «Державної зради» (ст. 111 КК України) та 23 за вчинення «Колабораційної діяльності» (ст. 114-1 КК України)¹. Така кількість застосування додаткового покарання пов'язана із тим, що особи маючи відповідне звання зловживають ним для вчинення злочинів проти основ національної безпеки України під час воєнного стану. Таке зростання кількості вчинених злочинів можна пояснити зростанням кількісного складу військовослужбовців. Наприклад, у 2021 році чисельність військових становила 215 тисяч, в 2023 році після повномасштабної війни в Україні – 700 тисяч, а станом на січень 2025 року – 880 тисяч військовослужбовців.

На думку Ніколаєнко Р.О. перебуваючи в постійному науковому полі зору, рівень розробленості даного покарання є доволі низьким.

¹ Судова статистика. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2020-2024 р.р. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (Дата звернення 10.06.2025.)

«Відсутність єдиного комплексного розроблення з глибинним та всебічним урахуванням проблем сьогодення, у світлі сучасних змін соціально-економічного та політичного життя суспільства гальмує його розвиток та ефективність існування в загальній системі покарань. Більшість звернень спрямовані на епізодичність вирішення окремих недоліків диспозиції її регулювання (ст. 54 ККУ) чи навіть її виключення із загальної системи покарань»².

Особливістю цього покарання є те, що воно не передбачено в жодній санкції статті Особливої частини КК України. При цьому порядок призначення визначається ст. 54 КК України на підставі якої суд його застосовує. Суд досліджуючи обставини вчиненого кримінального правопорушення, ступінь тяжкості діяння, характер вини та особу винного вправі позбавити військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, але при цьому не зобов'язаний. В своєму рішенні суд зобов'язаний обґрунтувати неможливість збереження за особою, яка вчинила злочин такого звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Відповідно до Постанови Пленуму Верховного суду «Про практику призначення покарання» ті «види покарань, які застосовуються як додаткові, крім штрафу і конфіскації майна, можуть призначатися й тоді, коли вони не вказані в санкції закону. В такому разі рішення про призначення додаткового покарання, наведене в резолютивній частині вироку, має містити посилання на статтю Загальної частини КК України, якою передбачено умови та порядок застосування цього виду покарання».³

Слід погодитись із М.В. В'юник, що «підсудний має бути позбавлений військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу за умови, що характер і обставини вчиненого злочину свідчать про дискредитацію наявного в нього відповідного звання. У будь-якому випадку, рішення суду про застосування цього виду покарання має бути окремо мотивоване у вироку з викладенням аргументів, які свідчать про необхідність позбавлення винного відповідного звання»⁴.

Прикладом є вирок Запорізького Апеляційного суду Провадження №11-кп/807/1057/24Г, в якому суд аргументовано мотивує не вірним

² Ніколаєнко Т. Б. Деякі питання нормативного регулювання позбавлення військового звання як виду покарання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* № 2. Том 2. 2017. С. 116-120.

³ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року N 7 "Про практику призначення судами кримінального покарання" :URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text> (дата звернення: 04.06.2025).

⁴ В'юник М.В. Призначення покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018, № 2(11). С. 62-74.

прийняте рішення першої інстанції і не призначено додаткове покарання. У даній справі «обвинуваченим О. вчинено особливо тяжкий злочин. Проте з мотивувальної частини вироку вбачається, що суд взагалі не з'ясував питання наявності чи відсутності підстав для застосування до обвинуваченого додаткового покарання у виді позбавлення спеціального звання. Колегія суддів, вирішуючи питання про доцільність призначення обвинуваченому додаткового покарання у виді позбавлення спеціального звання виходить з такого. Обвинувачений О., будучи колишнім працівником правоохоронного органу, вчинив особливо тяжкий злочин проти основ національної безпеки України. Крім того, за обставинами даного провадження обвинувачений з власних корисливих мотивів, маючи проросійські погляди та критичне ставлення до діючої законної влади в Україні, цілеспрямовано прибув на тимчасово окуповану рф територію України, де добровільно та свідомо зайняв посаду в незаконному правоохоронному органі. Враховуючи наведене, колегія суддів вважає, що за своїми внутрішніми моральними якостями обвинувачений О. з огляду і на його негативну характеристику за місцем служби в Національній поліції не відповідає вимогам звання старшого лейтенанта поліції. Суспільна небезпека вчиненого обвинуваченим О. кримінального правопорушення, на переконання колегії суддів, є досить значною, оскільки потенційно може проявлятися у падінні авторитету правоохоронних органів, підриві демократичних інститутів і цінностей, справедливості. Отже у контексті наведених фактичних обставин цієї справи, колегія суддів вважає за необхідне застосувати до обвинуваченого додаткове покарання у виді позбавлення спеціального звання, а саме старшого лейтенанта поліції»⁵.

Крім додаткового покарання, цей вид характеризується такою ознакою як спеціальність його застосування. А саме таке позбавлення може стосуватися лише осіб, які на момент вироку мають військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, які були отримані відповідно до національного законодавства і були присвоєні їм у встановленому законом порядку. Відповідно до особи, яка незаконно отримала або самовільно присвоїла собі військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, таке покарання не може бути застосовано, а за наявності ознак складу кримінального правопорушення «Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи» особа підлягає кримінальній відповідальності за ст. 353 КК України. Спеціальними покарання визначаються за колом

⁵Вирок Запорізького Апеляційний суд Провадження №11-кп/807/1057/24Г. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123876550> (дата звернення 17.06.2025)

суб'єктів, до яких можна застосуватись такі позбавлення, що обмежать їх у реалізації прав та свобод у зв'язку з виконанням професійних обов'язків. Такий вид покарання може застосовуватись лише до кола суб'єктів, які визначаються законодавцем в ст. 54 КК України, і не можуть бути призначеними будь-якій особі, як наприклад позбавлення волі, яке є загальним видом покарання. Так, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу може бути призначене лише особі, яка займає відповідне службове становище. Отже, призначення цього додаткового покарання є правом, а не обов'язком суду, який застосовує його на свій розсуд з урахуванням конкретних обставин справи та особи винного із наведенням у вирокі відповідних мотивів.

Прикладом є вирок Запорізького апеляційного суду від 12 грудня 2024 року за яким «О. було засудженого за вчинення кримінального правопорушення передбаченого ч. 7 ст. 111-1 КК України до 12 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати будь-які посади у органах державної влади та місцевого самоврядування, у державних та комунальних підприємствах, установах, а також організаціях, що надають публічні послуги строком на 15 років, з конфіскацією всього майна, що належить йому на праві власності, а також на підставі ст. 54 КК України позбавити ОСОБУ спеціального звання – «старший лейтенант поліції». Колегія суддів, вирішуючи питання про доцільність призначення обвинуваченому додаткового покарання у виді позбавлення спеціального звання виходить з такого, що обвинувачений ОСОБА, будучи колишнім працівником правоохоронного органу, вчинив особливо тяжкий злочин проти основ національної безпеки України. Добровільне зайняття ОСОБОЮ посади в незаконному правоохоронному органі, створеному на тимчасово окупованій території, його добровільна співпраця з державою-агресором за встановлених у цьому провадженні обставин саме по собі ганьбить звання старшого лейтенанта поліції».⁶

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу чину або кваліфікаційного класу спричиняє несприятливі наслідки для засудженої особи. Ці наслідки можуть полягати у звільненні її зі служби або усуненні з посади, втраті нею тих прав, пільг та переваг, якими користувалась особа, що мала військове чи спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас (наприклад, права на спеціальну пенсію, певні пільги). Як зазначає В.В. Середа «у цьому виявлявся каральний вплив

⁶ Вирок Запорізького апеляційного суду від 12 грудня 2024 року Провадження №11-кп/807/1057/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123876550> (дата звернення: 04.06.2025).

покарання на засудженого. Загрозою (можливістю) ж настання вказаних негативних наслідків і фактичним їх настанням забезпечувалась превентивна дія покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу».⁷

Суб'єктами застосування покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу відповідно до законодавства є:

- особи, які мають військове звання: Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» №2232-ХІІ від 25 березня 1992 року⁸ в статті 5 визначає перелік військових звань, які поділяють на армійські та корабельні. Позбавлення військового звання можливе до осіб, які проходять службу у Збройних Силах, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі, є представниками військових формувань, а також військовозобов'язаними;

- особи, які мають спеціальні звання, яким присвоюється такий статус від імені держави у відповідних органах держави на підставі нормативно-правових актів, зокрема це є співробітники Національної поліції, Державної митної служби, Державної податкової служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної кримінально-виконавчої служби України;

- особи, які мають ранги, яким встановлюється відповідно до Закону України «Про державну службу» №889-VIII від 10 грудня 2015 року⁹ статус державного службовця, а також посадові особи органів місцевого самоврядування та дипломатичні працівники;

- особи, які мають класні чини, відповідно до Закону України «Про прокуратуру» № 1697-VII від 14 жовтня 2014 року працівникам прокуратури присвоюються класні чини залежно від стажу роботи та займаної посади¹⁰;

- особи, які мають кваліфікаційні класи: відповідно Наказу «Про затвердження Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових

⁷ Середа В.В. Тенденції розвитку покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2016. Випуск 4. С. 309-317.

⁸Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-ХІІ: станом на 10 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 04.06.2025).

⁹Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року №889-VIII: станом на 10 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 04.06.2025).

¹⁰Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII: станом на 4 квітня. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 05.06.2025).

експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України від 03 січня 2012 р. № 2/20315¹¹ можуть присвоюватись судовим експертам, а також Наказу «Про затвердження Порядку проведення атестації та присвоєння кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-психіатричним експертам та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-психіатричних експертів 28 серпня 2017 р. № 1060/30928¹² лікарям-судово-психіатричним експертам.

До прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України» ст. 54 КК України не надавала можливість позбавляти засуджених державних нагород, зокрема таких як звання Героя України; ордену; медалі; відзнаки "Іменна вогнепальна зброя"; почесного звання України; Державної премії України; президентської відзнаки. На сьогодні відповідно до ст. 54-1 КК України законодавчо передбачено, що особа, засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також кримінальне правопорушення, передбачене статтями 258-258-5, 260, 261 КК України, яка має державну нагороду України, може бути позбавлена за обвинувальним вироком суду такої державної нагороди України¹³. Але відповідно до кримінального законодавства позбавлення державної нагороди України є самостійним додатковим покаранням (детальна характеристика буде проведена в III Розділі дослідження).

Залишається неможливим при призначенні покарання судом застосування ст. 54 КК України на кшталт вирішення питання щодо позбавлення наукового ступеня (доктора філософії, кандидата наук,

¹¹Наказ «Про затвердження Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України від 03 січня 2012 р. № 2/20315 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0002-12#Text> (дата звернення: 05.06.2025).

¹²Наказ «Про затвердження Порядку проведення атестації та присвоєння кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-психіатричним експертам та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-психіатричних експертів 28 серпня 2017 р. № 1060/30928 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1060-17#Text> (дата звернення: 05.06.2025).

¹³Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України : Закон України від 20.11.2024 № 4074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4074-20#Text> (дата звернення: 05.06.2025).

доктора наук), вченого звання (доцента, професора) чи академічного звання (член-кореспондента, академіка), спортивних розрядів або почесних грамот. Якщо суд вважатиме за необхідне позбавити особу таких нагород, він може лише звернутися з клопотанням до відповідного органу або службової особи, які (у межах своїх повноважень) нагороду присвоїли, для вирішення цього питання. Позбавлення наукового ступеня або вченого звання відбувається, у випадку виявлення плагіату в дисертації або наукових публікаціях, встановлено порушення процедури захисту роботи або виявлено фальсифікації чи інші форми академічної недоброчесності. Слід зазначити, що таке позбавлення не є кримінальним покаранням за вироком суду, а можливе в межах чітко визначеного порядку який визначається законодавством у сфері освіти у вигляді прийняття адміністративного акту як адміністративне рішення. В Україні є приклади таких судових рішень в межах адміністративного провадження, якими особи, які зловживали академічною доброчесністю, процедурою захисту або фальсифікацією документів були позбавлені наукового ступеня. Кабінет Міністрів України Постановою від 3 травня 2024 р. № 507¹⁴ врегулював питання позбавлення наукового ступеня і добровільної відмови від вченого звання. Так, у Порядку затвердження рішень про присвоєння вчених звань тепер передбачено, що особа, яка має вчене звання, може добровільно відмовитися від нього, подавши до МОН заяву в довільній формі, справжність підпису на якій засвідчено нотаріально. У випадку виявлення Нацагентством в дисертації, наукових публікаціях, зарахованих за її темою, фактів академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у осіб, яким за рішенням МОН затверджено рішення ради про присудження ступеня доктора філософії, копія прийнятого рішення надсилається протягом трьох робочих днів до МОН. На підставі рішення Національного агентства МОН розглядає питання щодо скасування свого рішення про затвердження рішення ради про присудження ступеня доктора філософії та позбавлення особи наукового ступеня доктора філософії¹⁵.

Зарубіжний досвід теж показує, що позбавлення особи наукового ступеня або вченого звання не є вироком в межах кримінального

¹⁴ Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації науково-педагогічних і наукових кадрів: Постанова Каб. Міністрів України від 03.05.2024 № 507. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/507-2024-p#Text> (дата звернення: 19.06.2025).

¹⁵ Про затвердження Положення про спеціалізовану вчену раду з присудження наукового ступеня доктора наук: Наказ МОН України від 13.12.2021 № 1359. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-22#Text> (дата звернення: 19.06.2025).

провадження. Але таке зловживання з боку науковця може бути підставою для звільнення із займаної посади, втрати репутації, а у разі підроблення документів є підставою притягнення до кримінальної відповідальності. Прикладом є рішення Дюссельдорфського університету імені Генріха Гейне 2013 року, який вирішив відкликати докторський ступінь німецького міністра освіти Аннетти Шаван за наявності у тексті її дисертації цитат без відповідних посилань. У зв'язку із звинуваченнями в плагіаті Шаван подала прохання про відставку з посади Міністра Освіти¹⁶.

Приймаючи рішення щодо позбавлення особи звання, законодавцем не визначена будь-яка необхідність дослідження особливостей правової оцінки особистісних аспектів характеристики винного, пов'язаних із правовим статусом його як особи, що має військове звання, відношення до виконання службових обов'язків, військової служби, відданості військовій присязі, а також вирішення питання щодо доцільності його перебування на військовій службі в разі засудження.¹⁷

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу на відміну від інших покарань є безстроковим і разовим, особа позбавляється звання на все життя і відповідно не зможе його повернути. Можна погодитись із В.В. Середою, що позбавлення особи відповідного звання порушує передбачене ЄСПЛ «право на надію». Як зазначається, «дане положення отримало тлумачення ЄСПЛ як «вимогу до перегляду покарання шляхом застосування процедури, яка дозволяє внутрішнім органам державної влади розглядати питання легітимності подальшого утримання заявника під вартою, враховуючи вагомість змін у його поведінці». Дане положення розтлумачується так, «надія є одним із основних аспектів людської особистості, у якому закладено можливість очікувати зменшення строків покарання, помилування чи умовно-дострокового звільнення від покарання. При призначенні даного виду покарання повинне існувати поновлення права на надію, передбачене ЄСПЛ»¹⁸.

Таким прикладом порушення «права на надію» було неможливість застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання до осіб, які засуджені до довічного позбавлення волі. Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про

¹⁶ Плагіат у дисертації <https://p.dw.com/p/17bPK>

¹⁷ Ніколаєнко Т. Б. Деякі питання нормативного регулювання позбавлення військового звання як виду покарання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* № 2. Том 2. 2017. С. 116-120.

¹⁸ Середя В.В. Тенденції розвитку покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2016. Випуск 4. С. 309-317.

адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18 жовтня 2022 року №2690-IX¹⁹ було створено умови для умовно-дострокового звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Передумовою таких змін було рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України», яким суд визнав, що не відповідає Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод положення законодавства України, які не допускають можливості умовно-дострокового звільнення особи від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі.²⁰

Отже, кримінальне законодавство не передбачає «право на надію» і порядку відновлення у особи військового, спеціального звання, рангу чину або кваліфікаційного класу. На думку І.І. Митрофанова: «Механізм відновлення прав на позбавлене звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас у КК просто не передбачений, тому цей вид покарання вважається довічним...»²¹. Необхідно зазначити, що будь яке покарання має на меті виправлення особи та запобігання вчиненню кримінальним правопорушенням. Оскільки позбавлення відповідного звання є довічним, тому воно має лише каральний вплив на особу, але ніяким чином покарання не дозволяє показати йому, що він став на шлях виправлення та дотримується правил поведінки у суспільстві.

На відміну від інших покарань відповідно до ст. 54 КК України не передбачається заміна вказаного покарання іншими видами покарань. Лише у разі набрання Законом України «Про застосування амністії» до моменту виконання призначеного покарання можливе застосування цього інституту в межах законодавства. Національне кримінальне законодавство передбачає кримінальну відповідальність за ухилення від відбування певних видів покарань. Але не встановлено відповідальності за ухилення від цього виду покарання, це впливає з того, що забезпечення його виконання покладається на відповідні державні органи чи службових осіб, а відповідно поведінка особи при цьому не береться до уваги.

¹⁹ Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини : Закон України від 18.10.2022 № 2690-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2690-20#Text> (дата звернення: 05.06.2025).

²⁰ Кримінальне право України. Загальна частина. Підручник /за заг. Ред. В.М. Біурдіна, В.І. Маркіна. Київ: Юрінком Інтер, 2025. С. 957.

²¹ Митрофанов І.І. Система покарань у механізмі реалізації кримінальної відповідальності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 196.

Виконання покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу передбачає таку послідовність, що передбачено ст. 29 КВК України. Суд, який постановив вирок про позбавлення засудженого військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, після набрання ним законної сили направляє копію вироку органу чи посадовій особі, які присвоїли це звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас (ч. 1 ст. 29 КВК). Після цього до відповідних документів вноситься запис про позбавлення засудженого звання та вжиття заходів до позбавлення його всіх прав і пільг, пов'язаних із цим званням.

Щодо засуджених, які позбавлені військового звання ніде не вказується порядок та механізм зняття його з військового обліку. «Командир військової частини, в якій проходив службу військовослужбовець, військовий комісар за місцем прописки засудженого здійснюють ці дії на підставі положень нормативних документів, що регулюють порядок проходження військової служби, які жодним чином не відображаються в рішенні суду та не відповідають нормам кримінально-виконавчого законодавства»²².

Після отримання вироку орган здійснює відповідний запис про позбавлення засудженого військового, спеціального звання, рангу, чи кваліфікаційного класу. Далі, орган має забезпечувати позбавлення засудженого від усіх прав, пільг та повноважень, пов'язаних з відповідним званням, рангом, чи класом. Наприклад, це може включати заборону на використання військових чи спеціальних привілеїв, які звичайно надаються особам з відповідним званням або рангом. Після цього вказаний орган зобов'язаний повідомити суд про виконання покарання протягом одного місяця з моменту отримання копії вироку. Такий механізм виконання покарання дозволяє забезпечити ефективний механізм позбавлення особи військового, спеціального звання, рангу, чи кваліфікаційного класу відповідно до встановлених законом процедур та вимог.

Проект Кримінального кодексу не містить такого виду покарання як позбавлення військового, спеціального звання, рангу чину або кваліфікаційного класу. Розробники Проекту вважають, що таке позбавлення звання не містить караного, виховного і превентивного характеру, тому і не передбачають в якості кримінального покарання²³.

²²Ніколаєнко Т.Б. Деякі питання нормативного регулювання позбавлення військового звання як виду покарання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. №2. Том 2. С. 116-120.

²³ Текст Проекту Кримінального кодексу України. Станом на 03.04.2025 року. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> (Дата звернення 10.06.2025 року)

Можна погодитись із такою позицією, оскільки застосування такого покарання не впливає на особу, оскільки має разовий характер і в подальшому не продемонструє її виправлення, що не слугуватиме досягненню мети покарання.

Отже, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу є додатковим видом кримінального покарання, що поєднує в собі елементи карального та запобіжного характеру, що має вплив як на осіб, що вчинили кримінальне правопорушення, але і також інших членів суспільства. На сьогодні даний вид покарання залишається малодослідженим і фрагментарно врегульованим інститутом вітчизняного кримінального права. Застосування покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу передбачено лише у випадку вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів особами, які мають відповідний правовий статус. Судова практика за останні роки демонструє зростання випадків застосування цього виду покарання, особливо у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України. Таким чином, удосконалення правового механізму призначення, виконання та перспективного перегляду покарання у виді позбавлення звання повинно ґрунтуватися на принципах справедливості, правової визначеності та дотримання прав людини, зокрема права на надію, в контексті рішень Європейського суду з прав людини.

2. Конфіскація майна

В кримінальному законодавстві України в якості додаткового покарання передбачено конфіскацію майна. Даний вид покарання є одним із найдавніших, але за часи його існування зазнавав змін та трансформації залежно від історичних періодів. Навколо цього інституту протягом останніх десятиліть піднімаються питання про доцільність та ефективність його в сучасному суспільстві та на міжнародній арені. Тому виникає необхідність його дослідження, виявлення проблем застосування на практиці, чи є він ефективним в сьогодишньому суспільстві і виконує відновлювальну, превентивну функцію покарання, але звичайно слід не забувати про дотримання прав і свобод засудженого до якого, він застосовується.

На підставі аналізу положень кримінального права України, нормативно-правової бази, судової практики, що регламентують конфіскацію майна необхідно визначити поняття, зміст, ознаки, мету та особливості застосування даного виду покарання. А також провести аналіз кримінально-правової норми, що передбачає конфіскацію майна і визначити ефективність та доцільність існування даного виду

покарання. Серед українських криміналістів, які розглядали у своїх дослідженнях поняття, зміст та особливості застосування конфіскації майна можна вказати: С.Я. Бурду, П.Д. Біленчука, В.К. Грищука, Н.О. Гурову, Б.О. Кирися, Ф.М. Марчука, Я.І. Соловій, Г.М. Собко, П.Л. Фріса, О. Шаповалову.

У ст. 41 Конституції України законодавчо визначається визначення конфіскації майна та її умови застосування: «Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом»²⁴.

Світова практика показує, що конфіскація майна є одним із найважливіших механізмів у системі кримінального правосуддя, який активно використовується на міжнародному рівні для боротьби з організованою злочинністю; протидією відмиванню грошей; обмеженню фінансування тероризму; нейтралізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Існує низка міжнародних конвенцій, які визначають та регламентують порядок конфіскації майна: Конвенція Організації Об'єднаних Націй «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин» від 20 грудня 1988 року²⁵, яка регламентує конфіскацію доходів від наркобізнесу, Конвенція Ради Європи «Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму» від 16 травня 2005 року²⁶, яка встановлює загальний механізм пошуку, арешту та конфіскації доходів, отриманих злочинним шляхом, Конвенція Організації Об'єднаних Націй «Проти транснаціональної організованої злочинності» від 15 листопада

²⁴ Конституція України прийнята 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 12.06.2025)

²⁵ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.12.1988 : станом на 25 квіт. 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text (дата звернення: 12.06.2025).

²⁶ Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму : Конвенція Ради Європи від 16.05.2005 : станом на 17 листоп. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text (дата звернення: 12.06.2025).

2000 року²⁷, яка визнає конфіскацію важливим елементом у протидії міжнародним злочинним мережам. Всі зазначені міжнародні документи конфіскацію майна передбачають як остаточне позбавлення права власності на майно, здійснене на підставі рішення суду або іншого компетентного органу.

Конфіскація майна передбачена в ст. 59 Кримінального кодексу України є додатковим покаранням, яке застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення²⁸. Змістом цього виду покарання виступає примусове безоплатне вилучення у власність держави майна, яке належить засудженому на праві власності. Примусове вилучення означає що, під час призначення конфіскації майна, бажання власника не враховується; також не передбачена заміна майна, що підлягає конфіскації на грошову суму або інше майно, вартість якого еквівалентна. Але така практика часто застосовується в державах англо-американської правової системи (де може враховуватися думка засудженого)²⁹.

Під час призначення конфіскації майна застосовується імперативний метод врегулювання суспільних відносин. Особливістю даного виду є те, що воно призначається лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині Кримінального кодексу України. Судам рекомендується звертати увагу в якості обов'язкового чи факультативного додаткового покарання виступає конфіскація майна. Суд має обговорити питання про застосування факультативного виду покарання і в разі позитивного вирішення питання мотивувати своє рішення³⁰.

Хоча зустрічаємо вироки, в яких суд без мотивації застосовує конфіскацію майна, яка в санкції статті є факультативною, тобто вказівка застосування на покарання з конфіскацією майна або без такої. В цьому випадку суд не мотивуючи своє рішення чому необхідно

²⁷ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 15.11.2000 : станом на 4 лютого 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 12.06.2025).

²⁸ Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 7 червня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 17.06.2025).

²⁹ Собко Г. М. Конфіскація за кримінальним законодавством України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Собко Ганна Миколаївна. Одеса, 2008. С.80

³⁰ Бурда С.Я. Юридичний аналіз покарання у виді конфіскації майна як додаткового покарання за КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012., № 1., С. 260-268.

застосувати таке факультативне покарання і обирає конфіскацію всього майна, як обов'язкове³¹.

Наступною характерною ознакою передбачено, що конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки. За вчинення вказаних злочинів Кримінальним кодексом 5 квітня 2001 року не передбачалось застосування конфіскації майна. Зміни відбулись із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 року³². Як бачимо, даний вид майнового покарання може застосовуватись не лише за корисливі злочини, а і злочини, які пов'язані із заподіянням шкоди державі і суспільству.

У випадку вчинення корисливих злочинів суд зобов'язаний застосувати додаткове покарання, яке передбачене в санкції вказуючи на обставини вчинення цього суспільно. Відповідно до роз'яснень Пленуму Верховного Суду України № 10 від 06 листопада 2009 року «Про судову практику у злочинах проти власності»³³ під корисливими спонуканнями, слід розуміти бажання винного одержати внаслідок вчинення злочину матеріальні блага для себе або інших осіб, одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків або досягти іншої матеріальної вигоди. На підставі цього вирішуючи питання щодо призначення додаткового покарання у виді конфіскації майна, суд має виходити з наявності чи відсутності у діях винного корисливого мотиву. Так, Київський апеляційний суд розглядаючи апеляцію вважає, що із формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, вбачається, що О. вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 289 КК України з корисливих

³¹ Вирок Голосіївського районного суду міста Києва Провадження № 1-кп/752/401/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117310032> (дата звернення 17.06.2025)

³² Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 07.10.2014 № 1689-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text> (дата звернення: 17.06.2025).

³³ Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Верхов. Суду України від 06.11.2009 № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text> (дата звернення: 17.06.2025).

мотивів, що свідчить про обов'язковість призначення додаткового покарання у виді конфіскації майна³⁴.

Аналіз судової практики за останні п'ять років показав тенденцію збільшення кількості застосування виду покарання конфіскації майна. Відповідно, у 2020 році було застосовано 957 конфіскацій майна, у 2021 році – 923, у 2022 році – 897, у 2023 році – 1538, а в 2024 році – 2043. Як бачимо за останні два роки кількість засуджених і призначення додаткового покарання у виді конфіскації майна збільшилась удвічі. Найбільша кількість застосованого покарання за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України у 2024 році – 805, за кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення – 604 та за кримінальні правопорушення проти власності – 307³⁵. Питома вага застосування конфіскації майна як додаткового покарання за злочини проти основ національної безпеки України пов'язана із тим, що особи вчиняючи такі злочини посягають на державні інтереси України під час воєнного стану, що посилює кримінальну відповідальність.

Застосування конфіскації майна не залежить від характеру та ступеня тяжкості вчиненого злочину, а визначається вартістю майна, що належить засудженому на праві власності. На думку Н.О. Гуторової та О. Шаповалової чим більше майна має засуджений, тим більша сума матеріальних збитків, які будуть йому заподіяні в результаті виконання цього покарання. З другого боку, каральний вплив конфіскації повністю нівелюється для засуджених, які не мають майна, що підлягає конфіскації³⁶.

Можна погодитись із цією думкою, що на осіб, які не мають приватної власності не буде здійснюватися каральний вплив із майновим обмеженням, а в свою чергу не посилиться кримінальна відповідальність за злочини корисливого характеру. Майно, яке конфісковується може бути все, яке є у власності засудженого або його частина. Суд повинен ретельно підходити до вирішення при призначенні покарання у виді конфіскації майна (повної або часткової).

³⁴ Вирок Київського апеляційного суду від 15 березня 2023 року провадження № 12021100010001469 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109664282> (дата звернення 17.06.2025)

³⁵ Судова статистика. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2020-2024 рр. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (Дата звернення 12.06.2025.)

³⁶ Гуторова Н., Шаповалова О. Конфіскація майна за кримінальним правом України: проблеми та перспектива. *Право України*. 2010., № 9., С. 56-65.

У вироку вказується майно, яке конфісковується (зазначаються всі можливі характеристики рухомого майна, адреси нерухомого майна).

На підставі ст. 49 Кримінально-виконавчого кодексу України визначено, що підлягає конфіскації майно, що є у власності засудженого, в тому числі його частка у спільній власності, статутному фонді суб'єктів господарської діяльності, гроші, цінні папери та інші цінності, включаючи, ті що знаходяться на рахунках і на вкладах чи на зберіганні у фінансових установах, а також майно передане засудженим у довірче управління. Вилучене майно на підставі конфіскації майна спрямовується в дохід держави. Майно, що було вилучене реалізовується на публічних торгах, а отримані кошти спрямовуються в дохід держави. Але відповідно до п. 25. Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розпорядження майном, конфіскованим за рішенням суду і переданим органам державної виконавчої служби» тимчасово, на період воєнного стану в Україні, за рішенням керівника обласної військової адміністрації конфісковане за рішенням суду і передане органам державної виконавчої служби майно може бути безоплатно передано Збройним Силам України для потреб оборони держави, забезпечення національної безпеки, відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, забезпечення енергетичної безпеки держави, продовольчої безпеки населення³⁷.

Конституцією України (ст. 41) гарантовано право приватної власності кожної людини. А саме, кожен має право володіти, користуватися, розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Лише зазначається, що конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Якщо аналізувати дану норму, то випливає, що конфіскація майна як вид покарання повинна бути спрямована на позбавлення приватної власності особи, яка порушила своїми злочинними діями право іншої особи на приватну власність. В деяких випадках виникає питання, чому ж законодавець призначає покарання у вигляді конфіскації майна за злочини, які не мають корисливого мотиву (наприклад, ч. 3 ст. 109 Кримінального кодексу України)? Як зазначає Г.М. Собко аналіз історії розвитку кримінального покарання у виді конфіскації майна акцентував увагу на тому, що найчастіше це покарання, яке по своїй суті полягало

³⁷ Про затвердження Порядку розпорядження майном, конфіскованим за рішенням суду і переданим органам державної виконавчої служби : Постанова Каб. Міністрів України від 11.07.2002 № 985 : станом на 27 верес. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/985-2002-п#Text> (дата звернення: 12.06.2025).

в повному (іноді частковому) позбавленні особи права на власність, а отже засобів існування, використовувалося як соціально-політичний засіб боротьби з тими чи іншими противниками влади, а також засіб отримання владою додаткових грошей та майна у випадку її економічної слабкості³⁸. Тому і сьогодні залишається санкція у виді конфіскації майна за злочини проти основ національної безпеки України і громадської безпеки.

Довгий період часу суди керувалися Додатком до Кримінального кодексу України про Перелік майна, що не підлягає конфіскації (1984 року). Відповідно до сучасних умов і розвитку суспільства, вказаний Додаток був застарілим і потребував змін та доповнень. В 2016 році він втратив чинність, відповідно до додатку до Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року №1404-VIII встановлено перелік майна, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами: майно, що належить особі на праві власності або є його часткою у спільній власності, необхідне для нього чи членів його сім'ї та осіб, які перебувають на його утриманні (крім майна та речей, що належать до предметів мистецтва, колекціонування та антикваріату, дорогоцінних металів та дорогоцінного, напівдорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення в сировині, необробленому та обробленому вигляді (виробах)³⁹.

Суб'єктом застосування конфіскації майна є особи, які досягли 18 річного віку. Такий висновок випливає із аналізу ч. 2 статті 98 Кримінального кодексу України, яка вичерпно визначає перелік додаткових покарань, які можуть застосовуватись до неповнолітніх, а саме штраф та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Тому дане покарання може застосовуватись лише до особи, якій виповнилось 18 років на момент вчинення кримінального правопорушення.

Дискусійним питання є доцільність конфіскації майна в кримінальному законодавстві України і чи виконує вона основні функції покарання. Як вважають Я.І. Соловій та М.Я. Гуцуляк негативні сторони конфіскації майна тією чи іншою мірою властиві всім існуючим видам кримінального покарання. Але вона, безумовно, здатна відіграти роль у боротьбі із злочинністю, зокрема організованою, що має величезні грошові і майнові ресурси і піддає небаченій експлуатації законслухняне населення. Не можна не враховувати і того, що

³⁸ Собко Г.М. Конфіскація за кримінальним законодавством України., Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. 12.00.08. Київ, 2008. 20 с.

³⁹ Закон України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року №1404-VIII., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (Дата звернення 17.06.2025)

конфіскація майна є покаранням, яке певною мірою сприяє відшкодуванню матеріального збитку, заподіяного діями винного⁴⁰.

Як відмічає Г.М. Собко, що при встановленні конфіскації в системі покарань законодавець керувався не тільки доцільністю його збереження, але й принципом справедливості. В цьому плані конфіскація злочинно набутого майна, боротьба зі злочинним збагаченням за допомогою застосування конфіскації майна слід оцінювати як справедливі⁴¹.

Відповідно до статті 12 КВК України органи державної виконавчої служби виконують покарання у виді конфіскації майна та штрафу у випадках та в порядку, передбачених законодавством України. Виконання покарання у вигляді конфіскації майна здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), яким є Міністерство юстиції України, у випадках та в порядку, передбачених законами України⁴².

За ст. 48 КВК визначається, що суд, який постановив вирок, що передбачає як додаткове покарання конфіскацію майна, після набрання ним законної сили надсилає виконавчий лист, копію опису майна і копію вироку для виконання органу державної виконавчої служби, про що сповіщає відповідну фінансову установу. У разі відсутності у справі опису майна засудженого надсилається довідка про те, що опису майна не проводилося.

Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 року №1403-VIII покладає примусове виконання судових і рішень інших органів (посадових осіб) на органи державної виконавчої служби та у визначених Законом України «Про виконавче провадження» випадках – на приватних виконавців⁴³ Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 3 цього Закону України «Про виконавче провадження» підлягають

⁴⁰ Соловій Я.І., Гуцуляк М.Я. Теоретико-правова регламентація та практика застосування покарання у виді конфіскації майна., Науково-інформаційний вісник. Право. – 2015. – № 11., С. 172-180.

⁴¹ Собко Г.М. Конфіскація за кримінальним законодавством України., Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. 12.00.08. Київ, 2008. 20 с.

⁴² Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року № 1129-IV URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>

⁴³ Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 2 червня 2016 року №1403-VIII URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>

примусовому виконанню рішення на підставі виконавчих документів у кримінальних провадженнях у випадках, передбачених законом⁴⁴.

Проект Кримінального кодексу також не містить такого виду покарання як конфіскація майна. Розробники Проекту також вважають, що конфіскація майна не містить караного, виховного і превентивного характеру, тому і не передбачають в якості кримінального покарання⁴⁵.

Від конфіскації майна, як виду покарання необхідно відмежовувати спеціальну конфіскацію, що є заходом кримінально-правового характеру. Відповідно до ст. 96-2 КК України спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно: 1) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна; 2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) були предметом кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави; 4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

Можна погодитись із думкою М.Г. Корабля та Ю.В. Шинкарьова, що спеціальна конфіскація не ставить перед собою цілей виправлення засудженого або попередження нових кримінальних правопорушень. Єдиною метою її застосування є недопустимість використання предметів, що підлягають вилученню, в нових кримінальних правопорушеннях, та залишення в користуванні правопорушників предметів, здобутих протиправним шляхом⁴⁶.

Розглядаючи конфіскацію майна як вид покарання не можна оминати і питання про її застосування як заходу кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. 23 травня 2013 року в Кримінальний кодекс України було внесено доповнення на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для

⁴⁴ Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року №1404-VIII URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T161404.html

⁴⁵ Текст Проекту Кримінального кодексу України. Станом на 03.04.2025 року. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> (Дата звернення 10.06.2025 року)

⁴⁶ Конфіскація майна як вид кримінального покарання : монографія / М. Г. Корабель, Ю. В. Шинкарьов. Харків : Право, 2018. 176 с.

України». Зазначений закон закріплює заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, до них відносяться штраф, ліквідація та конфіскація майна. В розділі XIV-1 встановлено, що «до юридичних осіб штраф та ліквідація можуть застосовуватися лише як основні заходи кримінально-правового характеру, а конфіскація майна – лише як додатковий. Конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з КК України».

Правові наслідки за ухилення від покарання у виді конфіскації майна, зокрема за вчинення незаконних дій щодо майна (наприклад, розтрати, відчуження, приховування, підміни, пошкодження, знищення майна та інші), що підлягає конфіскації, на яке накладено арешт або яке описано, вказані дії утворюють самостійний склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 388 КК України «Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації» КК України.

Конфіскація майна як вид додаткового покарання має ряд недоліків і потребує удосконалення. Але і є чимало аргументів на користь її застосування: є ефективним засобом протидії злочинності, особливо корисливо-насиленницької; має попереджувальну функцію корисливих злочинів, сприяє індивідуалізації покарання. Хоча в цьому році суди і менше призначали конфіскацію майна як додаткове покарання, ніж в попередньому, але це не означає, що вони взагалі відмовляються від його застосування.

Отже, конфіскація майна виступає додатковим кримінальним покаранням, що полягає у примусовому, безоплатному вилученні у власність держави майна, яке належить засудженому на праві власності. Це один із найдавніших видів покарань, що трансформувався відповідно до змін, як відбуваються у суспільстві. Конфіскація майна виконує кілька функцій: каральну, відновлювальну (відшкодування збитків), а також превентивну (запобігання вчиненню кримінальним правопорушенням). Міжнародна практика на підставі прийнятих конвенцій підтверджує актуальність і важливість інституту конфіскації у протидії тяжким і транснаціональним злочинам, особливо у сфері обігу наркотиків, відмивання доходів та фінансування тероризму. Судова практика останніх років демонструє зростання кількості випадків застосування конфіскації майна, як додаткового покарання, що свідчить про її затребуваність у боротьбі з тяжкими та особливо злочинами, особливо під час воєнного стану. Попри недоліки, конфіскація майна залишається актуальним і ефективним

інструментом, який потребує не скасування, а вдосконалення правозастосовної практики з урахуванням міжнародних стандартів.

3. Позбавлення державної нагороди України

24 лютого 2022 року Україна зазнала широкомасштабної військової агресії з боку росії, що неабияк вплинуло на суспільство, громадян, правову систему країни. Громадяни України відчували зміни, які відбулись після вторгнення, що стало випробуванням на міцність, витривалість, незламність і незалежність кожного та держави в цілому. Але і зустрічаємо непоодинокі випадки, коли особи вчиняють діяння пов'язані із підтримкою спрямованої на допомогу держави-агресора, публічно заперечують інформацію про здійснення збройної агресії проти України, визнають правомірною окупацію території України, пропагують та добровільно займають посади в органах влади, передають матеріальні ресурси незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, вимальовують позитивний образ держави-агресора. Нажаль, такі суспільно небезпечні діяння вчиняються громадянами, які отримали державні нагороди за певні заслуги перед Україною. Тому виникла необхідність законодавчо передбачити покарання у виді позбавлення державних нагород України за вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Національне кримінальне законодавство з 2001 року і до сьогодні зазнало чималих змін, пов'язаних як із криміналізацією, так і декриміналізацією діянь, включенням та виключенням окремих інститутів чи норм. По підрахункам більше 1500 таких змін налічуємо в Кримінальному кодексі України за останні двадцять чотири роки. Чисельні зміни відбувались протягом останніх трьох років після широкомасштабного вторгнення російської федерації, що викликано введенням воєнного стану та необхідності врегулювання суспільних відносин, пов'язаних військовими діями, національною безпекою, безпекою людства, міжнародним правопорядком в умовах війни.

Верховною Радою України 20 листопада 2024 року прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України», яким передбачено новий покарання, раніше не відомий

кримінальному законодавству, позбавлення державної нагороди України (ст. 54-1 КК України)⁴⁷.

В Пояснювальні записці до Закону було вказано, що на сьогодні «окремі особи, нагороджені державними нагородами України, які засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини, кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, зберігають статус нагороджених державними нагородами України, а також можливість користуватися відповідними правами і пільгами, передбаченими для нагороджених осіб»⁴⁸. Тому необхідно передбачити, як вид покарання, позбавлення державних нагород осіб, які популяризують та пропагують державу-агресора чи вчиняють інші протиправні діяння проти України, що послабляє нашу державу і знижує можливість у найближчий час досягти перемоги у війні.

Відповідно до статті 1 Закону України "Про державні нагороди України" «державні нагороди України є вищою формою відзначення громадян за видатні заслуги у розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, захисті Вітчизни, охороні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною». Отже, за допомогою державних нагород держава виражає визнання заслуг людини, ступінь корисності її діяльності для суспільства, що в свою чергу є заохоченням, стимулом у розвитку трудової і суспільно-політичної активності громадян. На думку М.О. Дей «нагороди є специфічними позитивними санкціями, стимулюючими вельми значущу, соціально-корисну, схвалювану поведінку в рамках держави і суспільства у цілому»⁴⁹.

Конституція України гарантує, що громадяни мають рівні права і свободи. Тому всі громадяни мають право на отримання державної нагороди, незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

⁴⁷ Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України» від 20 листопада 2024 року № 4074-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4074-20#n6> (дата звернення 15.06.2025)

⁴⁸ Закон України «Про державні нагороди України» від 16 березня 2000 року № 1549-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14#Text> (дата звернення 15.06.2025)

⁴⁹ Дей М.О. Державні нагороди, як найвища форма правового заохочення. *Право і безпека*. 2005. №45. С. 129-133.

Законодавство передбачає такі види державних нагород: «звання Герой України; орден; медаль; відзнака "Іменна вогнепальна зброя"; почесне звання України; Державна премія України; президентська відзнака». Президент України затверджує статuti і положення про державні нагороди, які визначають підстави для нагородження, містять опис державної нагороди, а також встановлюють порядок нагородження, вручення, носіння державних нагород та інші правила. Згідно ст.1 Закону України «Про державні нагороди України», державні нагороди встановлюються виключно законами, нагородження державними нагородами провадиться указом Президента України⁵⁰.

Відповідно до прийняття змін, які відбулись в кримінальному законодавстві виключно Президент України на підставі Указу в разі засудження нагородженого за тяжкий злочин за поданням суду у випадках, передбачених законом може позбавити особу державної нагороди. На сьогодні відповідно до ст. 16 Закону України «Про державні нагороди» «позбавлення державної нагороди може бути здійснено судом і Радою Національної Безпеки і оборони України. Крім того, законодавчі акти України, які визначають підстави нагородження осіб державними нагородами, встановлюють права та пільги, але не містять положень щодо скасування або позбавлення державних нагород України».

Відповідно суд за «обвинувальним вироком може позбавити нагороди особу, яка нагороджена державною нагородою, засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також кримінальне правопорушення, передбачене статтями 258-258⁵, 260, 261 Кримінального кодексу України». У випадку, якщо до особи, нагородженої державною нагородою, застосовано санкцію у виді позбавлення державної нагороди України, то за рішенням Ради національної безпеки і оборони України можуть застосовуватись спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції), введеними в дію Указом Президента України. Прикладом є Укази Президента України № 778/2024 та № 779/2024 від 22 листопада 2024 року, які ввели в дію два рішення Ради національної безпеки і оборони України про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). До списку увійшли – колишні урядовці, народні депутати, керівники СБУ та Генпрокуратури, прокурори, артисти, російські політичні, релігійні та культурні діячі.

⁵⁰ Закон України «Про державні нагороди України» від 16 березня 2000 року № 1549-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14#Text> (дата звернення 15.06.2025)

Усіх їх позбавлено державних нагород України безстроково. До десяти з них застосований максимальний набір санкцій, зокрема, про блокування активів, анулювання ліцензій і дозволів та повне припинення торговельних операцій⁵¹.

Історія кримінального законодавства не передбачала такого виду покарання як позбавлення державної нагороди. Додатковим покаранням відповідно до ст. 54 КК України передбачалось лише позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, і відповідно не можливо було позбавити особу за рішенням суду державної нагороди, наукового ступеня, вченого звання.

Серед науковців та дослідників кримінального права з'являлась думка про необхідність законодавчого закріплення такого виду покарання як позбавлення державної нагороди, хоча підставою її застосування було вчинення службових злочинів та пов'язано із займаною посадою. Наприклад, М.І. Хавронюк в своєму дисертаційному дослідженні «Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації» 2007 року запропонував "зміни до статей 51 і 54 КК України з метою визначення такого нового виду покарання, як позбавлення державної нагороди, спеціальної пенсії, стипендії чи доплати, наукового ступеня, вченого і академічного звання. Крім зарубіжного досвіду, ця пропозиція обґрунтовується тим, що отримання державної нагороди, спеціальної пенсії, стипендії чи доплати, присвоєння наукового ступеня, вченого і академічного звання є можливими внаслідок вчинення злочину (наприклад, пов'язаного з хабарництвом чи зловживанням службовими повноваженнями), і абсурдними виглядали б виплата вказаних пенсій, стипендій і доплат особам, які їх не заслуговують, носіння такими особами почесних звань та інших державних нагород, вчених і академічних звань"⁵².

⁵¹ Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 22 листопада 2024 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» №778/2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778/2024#Text> (дата звернення 10.02.2025); Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 22 листопада 2024 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» №779/2024 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7792024-52837> (дата звернення 10.02.2025)

⁵² Хавронюк М.І. «Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації» Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Київ, 2007. С. 25

На сьогодні законодавчі зміни прийняті до певних статей Кримінального, Кримінального процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів України. Позбавлення державної нагороди України визнається видом кримінального покарання, відноситься до додаткових покарань, розміщене у системі покарання після виду покарання – позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, і додається до переліку додаткових покарань, що можуть бути застосовані у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням. Даний вид покарання не передбачений в жодній санкції статті Особливої частини КК України, але в ст. 54-1 КК України передбачено перелік злочинів, за які суд може позбавити особу за обвинувальним вироком державної нагороди України.

Підставами застосування додаткового покарання у виді позбавлення державної нагороди є вчинення і засудження особи за певні категорії злочинів:

- тяжкого чи особливо тяжкого злочину;
- кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України;
- кримінального правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;
- кримінальне правопорушення, передбачене статтями 258-258⁵, 260, 261 КК України.

Застосувати покарання у виді позбавлення державної нагороди можливо лише до особи, яка має державну нагороду України, передбачену ЗУ «Про державні нагороди», а саме «звання Героя України; ордена; медалі; відзнаки "Іменна вогнепальна зброя"; почесного звання України; Державної премії України; президентської відзнаки». Крім того, суд призначаючи основне покарання за вказані вчинені кримінальні правопорушення може, тобто має право, але не обов'язково застосувати додаткове покарання у виді позбавлення державної нагороди України.

Рішенням, яким особа позбавляється державної нагороди є обвинувальний вирок суду, який набрав законної сили. Якщо ж особа позбавлена державних нагород за рішенням Ради національної безпеки і оборони України, то «датою, з якої особу позбавлено державних нагород, є дата набрання чинності указом Президента України, яким введено в дію відповідне рішення Ради національної безпеки і оборони України про застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)».

В Проекті нового Кримінального кодексу України позбавлення державної нагороди не передбачено ні серед видів покарань (Стаття 3.2.2.), ні серед видів засобів безпеки (Стаття 3.6.1). Відповідно

до Статті 3.6.3. Проекту передбачено обмежувальні засоби, які пов'язані із зайняттям певних посад, зокрема "суд може обмежити права: 1) обіймати певні посади, зокрема на громадських засадах; 2) брати участь у конкурсі на посади в органах державної влади чи органах місцевого самоврядування; 3) брати участь у виборах або референдумі; 4) здійснювати певні види діяльності"⁵³.

Порядок виконання покарання у виді позбавлення державної нагороди передбачений окремим Розділом 6-1 Кримінально-виконавчого кодексу України. Відповідно до ч. 2 ст. 29-1 КВК України "резолютивна частина обвинувального вироку про позбавлення засудженого державної нагороди України невідкладно публікується в офіційних друкованих виданнях, в яких здійснюється офіційне оприлюднення актів Президента України, а також розміщується на офіційному веб-сайті Президента України". На Міністерство юстиції України покладено обов'язок забезпечити виконання обвинувального вироку, а саме протягом трьох робочих днів після одержання копії вироку, яким засудженого позбавлено державної нагороди України, направляє копію вироку органам або посадовим особам, до компетенції яких віднесено питання застосування та/або адміністрування пільг, передбачених для осіб, нагороджених державними нагородами України, для припинення застосування пільг та пов'язаних з ними прав, передбачених для осіб, нагороджених державними нагородами України"⁵⁴.

Як бачимо «покарання у виді позбавлення державної нагороди України пов'язано із втратою особи, а також її членів певних пільг»⁵⁵, які визначаються Законами України та іншими нормативними актами, наприклад Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ⁵⁶, Закон України "Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших

⁵³ Проект Нового Кримінального кодексу України. Контрольний пакет текст Проекту (станом на 01.08.2024 року) URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf> (дата звернення 10.06.2025)

⁵⁴ Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07. 2003 № 1129-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення 11.06.2025)

⁵⁵ Ющик О.І., Дякур М.Д. Позбавлення державної нагороди України як вид покарання. Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання. №2. 2025. С. 930-934.

⁵⁶ Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення 17.06.2025)

громадян похилого віку в Україні" 16 грудня 1993 року № 3721-XII⁵⁷ тощо.

Отже, на законодавчому рівні вперше закріплено вид кримінального покарання позбавлення державної нагороди України. За обвинувальним вироком суд може позбавити нагороди особу, яка нагороджена державною нагородою, засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також кримінальне правопорушення, передбачене статтями 258-258⁵, 260, 261 Кримінального кодексу України. Необхідність такого законодавчого закріплення пов'язана із тим, що особи маючи державну нагороду популяризують та пропагують державу-агресора чи вчиняють інші протиправні діяння проти України, що ганьбить таке звання, а також послаблює нашу державу і знижує можливість у найближчий час досягти перемоги у війні.

ВИСНОВКИ

Покарання, які передбачені кримінальним законодавством поділяють на основні, додаткові, а також такі, що можуть бути як основні, так і додаткові. До додаткових покарань КК України відносить такі види додаткових покарань – позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, конфіскація майна та позбавлення державної нагороди України. Додаткові покарання у кримінальному праві України відіграють важливу роль у забезпеченні мети покарання – не лише як форми відплати за вчинене кримінальне правопорушення, але й як інструмент превенції, справедливості, невідворотності кримінальної відповідальності та морального впливу. Проаналізовані покарання не можуть застосовуватись самостійно, але суттєво доповнюють основне покарання, розширюючи межі його карального впливу.

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу є додатковим видом кримінального покарання, що поєднує в собі елементи карального та запобіжного характеру, що має вплив як на осіб, що вчинили кримінальне правопорушення, але і також інших членів суспільства. На сьогодні даний вид покарання залишається малодослідженим і фрагментарно врегульованим інститутом вітчизняного кримінального права. Застосування покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або

⁵⁷ Закон України "Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні" 16 грудня 1993 року № 3721-XII
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text> (дата звернення 17.06.2025)

кваліфікаційного класу передбачено лише у випадку вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів особами, які мають відповідний правовий статус. Судова практика за останні роки демонструє зростання випадків застосування цього виду покарання, особливо у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України. Таким чином, удосконалення правового механізму призначення, виконання та перспективного перегляду покарання у виді позбавлення звання повинно ґрунтуватися на принципах справедливості, правової визначеності та дотримання прав людини, зокрема права на надію, в контексті рішень Європейського суду з прав людини.

Конфіскація майна виступає додатковим кримінальним покаранням, що полягає у примусовому, безоплатному вилученні у власність держави майна, яке належить засудженому на праві власності. Це один із найдавніших видів покарань, що трансформувався відповідно до змін, як відбуваються у суспільстві. Конфіскація майна виконує кілька функцій: каральну, відновлювальну (відшкодування збитків), а також превентивну (запобігання вчиненню кримінальним правопорушенням). Міжнародна практика на підставі прийнятих конвенцій підтверджує актуальність і важливість інституту конфіскації у протидії тяжким і транснаціональним злочинам, особливо у сфері обігу наркотиків, відмивання доходів та фінансування тероризму. Судова практика останніх років демонструє зростання кількості випадків застосування конфіскації майна, як додаткового покарання, що свідчить про її затребуваність у боротьбі з тяжкими злочинами, особливо під час воєнного стану. Попри недоліки, конфіскація майна залишається актуальним і ефективним інструментом, який потребує не скасування, а вдосконалення правозастосовної практики з урахуванням міжнародних стандартів.

На законодавчому рівні вперше закріплено вид кримінального покарання позбавлення державної нагороди України. За обвинувальним вироком суд може позбавити нагороди особу, яка нагороджена державною нагородою, засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також кримінальне правопорушення, передбачене статтями 258-258⁵, 260, 261 Кримінального кодексу України. Необхідність такого законодавчого закріплення пов'язана із тим, що особи маючи державну нагороду популяризують та пропагують державу-агресора чи вчиняють інші протиправні діяння проти України, що ганьбить таке звання, а також послаблює нашу державу і знижує можливість у найближчий час досягти перемоги у війні.

АНОТАЦІЯ

У дослідженні комплексно проаналізовано інститут додаткових покарань у кримінальному праві України як один із важливих правових інструментів реагування на вчинене кримінальне правопорушення. Зазначено, що додаткові покарання, хоч і не є самостійними у загальному розумінні, значною мірою впливають на ефективність системи кримінальної відповідальності. Розглянуто загальні ознаки додаткових покарань, їх функції, мету, а також особливості правового регулювання. У даній роботі досліджено правову природу, зміст, мету та функції додаткових покарань у кримінальному праві України. Особлива увага приділена таким видам додаткових покарань, як позбавлення військового або спеціального звання, конфіскація майна та позбавлення державної нагороди України. Проаналізовано підстави та умови їх застосування, нормативно-правове регулювання, а також їх роль у досягненні цілей покарання – кара, превенція та соціальна справедливість. У роботі наголошується на важливості цих санкцій як засобів забезпечення ефективності кримінального покарання та запобігання новим кримінальним правопорушенням. Виконання додаткових покарань покладається на відповідні органи держави, які в обов'язковому порядку повинні виконувати рішення суду. В цьому випадку засуджені особи не мають змоги ухилитись від відбування таких покарань, оскільки відбувається примусове застосування того чи іншого покарання. Тому додаткові покарання виконують одну основну функцію, яка пов'язана з каральним впливом на особу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурда С.Я. Юридичний аналіз покарання у виді конфіскації майна як додаткового покарання за КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012., № 1., С. 260-268.
2. В'юник М.В. Призначення покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018, № 2(11). С. 62-74.
3. Вирок Голосіївського районного суду міста Києва Провадження № 1-кп/752/401/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117310032> (дата звернення 17.06.2025)
4. Вирок Запорізького апеляційного суду від 12 грудня 2024 року Провадження №11-кп/807/1057/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123876550> (дата звернення: 04.06.2025).
5. Вирок Київського апеляційного суду від 15 березня 2023 року провадження № 12021100010001469 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109664282> (дата звернення 17.06.2025)

6. Гуторова Н., Шаповалова О. Конфіскація майна за кримінальним правом України: проблеми та перспектива. *Право України*. 2010., № 9., С. 56-65.

7. Дей М.О. Державні нагороди, як найвища форма правового заохочення. *Право і безпека*. 2005. №45. С. 129-133.

8. Закон України "Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні" 16 грудня 1993 року № 3721-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text> (дата звернення 17.06.2025)

9. Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" 22 жовтня 1993 року № 3551-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення 17.06.2025)

10. Закон України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року №1404-VIII., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (Дата звернення 17.06.2025)

11. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України» від 20 листопада 2024 року № 4074-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4074-20#п6> (дата звернення 15.06.2025)

12. Закон України «Про державні нагороди України» від 16 березня 2000 року № 1549-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14#Text> (дата звернення 15.06.2025)

13. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.12.1988 : станом на 25 квіт. 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text (дата звернення: 12.06.2025).

14. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 15.11.2000 : станом на 4 лютого 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 12.06.2025).

15. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму : Конвенція Ради Європи від 16.05.2005 : станом на 17 листоп. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text (дата звернення: 12.06.2025).

16. Конституція України прийнята 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 12.06.2025)

17. Конфіскація майна як вид кримінального покарання : монографія / М. Г. Корабель, Ю. В. Шинкарьов. Харків : Право, 2018. 176 с.

18. Кримінальне право України. Загальна частина. Підручник /за заг. Ред. В.М. Бурдіна, В.І. Маркіна. Київ: Юрінком Інтер, 2025. С. 957.

19. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 7 червня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 17.06.2025).

20. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року № 1129-IV URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>

21. Митрофанов І.І. Система покарань у механізмі реалізації кримінальної відповідальності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 196.

22. Наказ «Про затвердження Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України від 03 січня 2012 р. № 2/20315 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0002-12#Text> (дата звернення: 05.06.2025).

23. Наказ «Про затвердження Порядку проведення атестації та присвоєння кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-психіатричним експертам та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-психіатричних експертів 28 серпня 2017 р. № 1060/30928 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1060-17#Text> (дата звернення: 05.06.2025).

24. Ніколаєнко Т. Б. Деякі питання нормативного регулювання позбавлення військового звання як виду покарання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* № 2. Том 2. 2017. С. 116-120.

25. Плагіат у дисертації <https://p.dw.com/p/17bPK> (дата звернення: 05.06.2025).

26. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року N 7 "Про практику призначення судами кримінального покарання" :URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text> (дата звернення: 04.06.2025).

27. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року №1404-VIII URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T161404.html

28. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII : станом на 10 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 04.06.2025).

29. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини : Закон України від 18.10.2022

№ 2690-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2690-20#Text> (дата звернення: 05.06.2025).

30. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України : Закон України від 20.11.2024 № 4074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4074-20#Text> (дата звернення: 05.06.2025).

31. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 07.10.2014 № 1689-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text> (дата звернення: 17.06.2025).

32. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації науково-педагогічних і наукових кадрів : Постанова Каб. Міністрів України від 03.05.2024 № 507. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/507-2024-п#Text> (дата звернення: 19.06.2025).

33. Про затвердження Положення про спеціалізовану вчену раду з присудження наукового ступеня доктора наук : Наказ МОН України від 13.12.2021 № 1359. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-22#Text> (дата звернення: 19.06.2025).

34. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року №889-VIII: станом на 10 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 04.06.2025).

35. Про затвердження Порядку розпорядження майном, конфіскованим за рішенням суду і переданим органам державної виконавчої служби : Постанова Каб. Міністрів України від 11.07.2002 № 985 : станом на 27 верес. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/985-2002-п#Text> (дата звернення: 12.06.2025).

36. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 2 червня 2016 року №1403-VIII URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>

37. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII: станом на 4 квітня. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 05.06.2025).

38. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Верхов. Суду України від 06.11.2009 № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text> (дата звернення: 17.06.2025).

39. Серета В.В. Тенденції розвитку покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного

класу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2016. Випуск 4. С. 309-317.

40. Собко Г. М. Конфіскація за кримінальним законодавством України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Собко Ганна Миколаївна. Одеса, 2008. С.80

41. Собко Г.М. Конфіскація за кримінальним законодавством України., Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. 12.00.08. Київ, 2008. 20 с.

42. Соловій Я.І., Гуцуляк М.Я. Теоретико-правова регламентація та практика застосування покарання у виді конфіскації майна., *Науково-інформаційний вісник. Право.* – 2015. – № 11., С. 172-180.

43. Судова статистика. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2020-2024 р.р. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (Дата звернення 10.06.2025.)

44. Судова статистика. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2020-2024 р.р. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (Дата звернення 12.06.2025.)

45. Текст Проекту Кримінального кодексу України. Станом на 03.04.2025 року. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> (Дата звернення 10.06.2025 року)

46. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 22 листопада 2024 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» №778/2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778/2024#Text> (дата звернення 10.02.2025)

47. Хавронюк М.І. «Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації» Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Київ, 2007. С. 25.

48. Ошчик О.І., Дякур М.Д. Позбавлення державної нагороди України як вид покарання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Електронне наукове видання. №2. 2025. С. 930-934.

Information about the author:

Yushchuk Olena Ivanivna,

Associate Professor at the Department of Criminal Law,
Faculty of Law

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
2, Kotsiubynskoho St., Chernivtsi, 58012, Ukraine